

Огњен Вујовић*

*Правни факултет, Универзитет у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици*

ПОПУЛИЗАМ И РАЂАЊЕ ИМПЕРИЈЕ - ЦЕЗАР И ЊЕГОВО ПОЛИТИЧКО НАСЛЕЂЕ

Сажетак

Цезаров политички програм је имао два колосека. Један се може назрети кроз правно-политичке мере, модерним речником, уставног карактера, и кроз поступке према својим савезницима и према својим политичким противницима. Други се може назрети кроз његове јавне наступе и говоре. Ова два колосека се уско преплићу. Како би идеолошки дефинисао и успоставио своју неупитну врховну императроску власт, чини се да Цезар није разумео да треба да се послужи искључиво категоријама које би разумели и прихватили римски грађани, а не и остали покорени становници Империје. Тај процес су успешно довршили његови саборци. Посебно место међу њима заузима Марко Антоније. У раду ће бити приказан процес стварања Империје који је покренуо Цезар. За анализу његове политике послужили су и закључци које данашња литература нуди о елементима популизма као политиколошког појма.

Кључне речи: Цезар, популизам, Империја, популари, оптимати

ПРЕЛОМНИ ТРЕНУТАК

Подела на оптимате и популаре је била актуелна у римском политичком животу од другог века пре Христа. Први су настојали да очувају превласт Сената у политичком систему, а друге су предводили амбициозни млади сенатори који су као полуге својих

* ognjen.vujovic@pr.ac.rs

амбиција користили народне скупштине којима је доминирао плебс. Сукоб између ове две фракције се заоштрио са политичким дешавањима која су покренула браћа Грах својим аграрним реформама које су биле на корист плебса.

Цезар је био популар такође.

Јулије Цезар је убијен на мартовске иде 44. године пре Христа. Избоден је ножевима у Сенату, двадесет и три пута. Боли су га где су стигли, на коју год страну да се окренуо, у лице, очи, препоне (Plutarh 66, 10-14). Неко би рекао убиство из страсти. Сенатори који су стајали иза овог убиства оправдавали су то у име одбране Републике. Исто оправдање је послужило за убиство браће Грах у другом веку пре Христа. Овим старијим чином је спречено да популари надвалдају Сенат. Убиство Цезара супротно њиховим очекивањима није имало тих последица.

У раду ће бити покушано да се одговори на питање: зашто овај пут то није успело?

Оно што прво пада у очи је да је Цезар иза себе, за разлику од Граха, имао бројне и велике војне успехе. Њима је оснажио и проширио римску, али и своју личну политичку и војну моћ. Стекао је огроман углед и страхопоштовање и у Риму и међу народима које је покорио, али и ван римских граница. Иза себе је имао легије. Због бројних ратних победа легије су га сматрале непобедивим. Донео је много плена и згруно је прилично богатство.

Зашто је Цезар толико битан?

Био је први међу популарима који је својим успесима, својим угледом и стеченом моћи несумњиво надвладао оптимате, и претходнике и савременике. То је тај преломни тренутак у борби ових фракција.

Завереници су убиство сместили у период непосредно пре него што је Цезар вршио припреме да крене у војну кампању на Парћанско краљевство. Закупљен тиме није стигао да обрати пажњу на оно што му се дешавало испред носа.

Цезар је убијен 15. марта, а по свој прилици је сахрањен два дана након тога, 17. марта. Након убиства ипак је проглашен за божанство.

Преко главе је претурио два грађанска рата. Идеолошку борбу против њега су предводили Цицерон и Катон који су себе представљали као браниоце Републике, а Цезара као некога ко намерава да се прогласи краљем. Није да им он није ишао на руку у погледу тога. Са војском је ушао у Рим, као и Сула и Марије пре њега. Био је порглашен за доживотног диктатора од стране Сената.

То проглашење за доживотног дикататора је изгледа нешто што је изузетно боло очи, с обзиром да је Марко Антоније након Цезара одмах раскрстио са тиме.

ПУТ КА ИМПЕРИЈИ

Пут ка империји је у унутрашњем политичком животу Рима кренуо да утире управо Луције Корнелије Сула, иако је званично испољавао другачије намере. Наиме, он је почео да уводи преседане на које се нико пре њега није усуђивао ни да помисли. Он је први Римљанин који је са војском заузео Рим. Први је спроводио проскрипције у којима је елиминисао политичке противнике и присвајао им земљу. Где се огледа противречност у његовом политичком деловању? Па у томе што иако је први прекршио наведене свете републиканске традиције, ипак је својим законским реформама настојао да ојача улогу Сената, да спречи популистичке тежње и издвајање појединца који би доминирао другима. Сулини закони нису одмах укинута након његовог повлачења са власти. То су били закони којима је регулисано управо питање врховне власти. У сваком случају, није био могућ повратак на старо. Тако је Сула успоставио и ригорознији *cursus honorum* за стицање звања сенатора.

Сула је системастски обезвлашћивао старе скупштине. Наиме, оне су имале бројне улоге у ограничавању моћи магистрата. Тако се, поред осталог, пред њима по тужби названој *provocatio ad populum* разматрало о најтежим казнама које су изречене грађанима од стране магистрата. Пар закона је регулисало ово питање. Тако је *Lex Valeria de provocatione* из 509. године пре Христа предвидео да за случајеве за које је била предвиђена смртна казна или телесна казна, изречене од стране конзула, римски грађани имају право да се жале народу пред народним скупштинама. Закон дванаест таблица је предвиђао да у том случају одлучује центуријатска скупштина. Случајеви где је била предвиђена новчана казна расправљани су пред трибутским скупштинама. *Lex Valeria* из 300. године пре Христа, је закон којим је ово средство које се односи на смртне казне коначно уобличено (Видети: Berger 1953, 560). Засадање скупштина у тим случајевима се називало суђење народа, *iudicia populi*.

Улога тих скупштина у наведеној врсти суђења је под Сулиним режимом умањена као последица његових интервенција у постојећи систем сталних судова за суђење, тзв. *quaestiones perpetuae*. Он је проширио улогу тих судова и вратио је сенаторе у њихов састав.

У Дигестама се поводом *provocatio ad populi* каже следеће:

Exactis deinde regibus consules constituti sunt duo: penes quos summum ius uti esset, lege rogatum est: dicti sunt ab eo, quod plurimum rei publicae consulerent. Qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio esset neve possent in caput civis Romani animadvertere iniussu populi: solum relictum est illis, ut coercere possent et in vincula publica duci iuberent (D. 1. 2. 2. 16.).

Превод: Након што су краљеви протерани установљена су два конзула уместо њих. Законом је проглашено да они имају највишу власт. Они су тако названи јер су консултовали интересе народа. Како би били спречени да за себе приграбе целокупну краљевску власт било је предвиђено да без *provocatio ad populi* нема наметања смртне казне од стране конзула. Сами су могли вршити акте физичке принуде и стављати у окове.

Дакле, без коначне одлуке скупштине нема извршења смртне казне. Наравно ван граница града Рима конзули су имали право живота и смрти над војницима и могли су самостално доносити одлуке о смртној казни (*imperium militiae*). Ван граница Рима је војска у војном походу па мора да влада сурова војна дисциплина освајача.

Када је успостављена највиша магистратура, магистратура диктатора онда је предвиђено да на његове одлуке нема права жалбе јер је реч о магистратури која ступа на сцену у ванредним околностима и која се може вршити само шест месеци. Дакле, половину од оног времена које је предвиђено за конзулску функцију. То се и каже у следећем параграфу:

Populo deinde aucto cum crebra orerentur bella et quaedam acriora a finitimis inferrentur, interdum re exigente placuit maioris potestatis magistratum constitui: itaque dictatores proditi sunt, a quibus nec provocandi ius fuit et quibus etiam capitis animadversio data est. Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retineri (D. 1. 2. 2. 18.).

Диктатори су морали да имају команданте коњице (*magistri equitum*) на исти начин на који су некадашњи краљеви имали трибуне коњице (*tribuni celerum*). То је служба иста као у време Империје преторијански префект (*praefectorum praetorio*).

Et his dictatoribus magistri equitum iniungebantur sic, quo modo regibus tribuni celerum: quod officium fere tale erat, quale hodie praefectorum praetorio, magistratus tamen habebantur legitimi (D. 1. 2. 2. 19.).

Зато што је навише личила на краљевску и зато што на њене одлуке није било права жалбе, функција диктатора је била кључна у успостављању императорске власти. Када је ова магистратура први пут примењена у пракси не зна се тачно, као ни ко је био први диктатор. О томе говори Тит Ливије. Он каже да је вероватно да је именовање диктатора први пут поменуто (*dictatoris primum creandi mentio orta*) за време конзула Постумија Коминија и Тита Ларгија. Каже и да је код насјтаријих писаца пронашао податак да је за првог диктатора био постављен Тит Ларгије, а Спурије Касије за команданта коњице (*magistrum equitum*). Да треба да буду изабрани бивши конзулу било је предвиђено законом о диктаторској власти. Пратња диктатора је носила секире и у Риму што је значило да диктатор има право изрицања и смртне казне и у Риму, за разлику од конзула. Није имао колегу од кога би грађани могли да затраже помоћ, као што је то био код конзула случај. Није постојало право жалбе народу и није било другог него да му се покорвају. Ово је нарочито уплашило плебејце (Livius, 18.).

Дакле, диктатор је имао право живота и смрти за време обављања своје функције. То је донекле слично ономе што је имао и патер фамилијас према својим укућанима. То је концепт који је касније и Август преузео приликом изградње своје власти, нарочито приликом изградње идеологије која оправдава његову врховну власт (Више видети: Вујовић 2017а). У сваком случају, само два политичара су у првом веку пре Христа, у Риму, обављала ову функцију. Реч је о Сули, а затим и о Цезару. Први је припадао фракцији оптимата, а други је био популар. Цезар је био проглашен за доживотног диктатора (*dictator in perpetuum*). Он је био проглашен и за доживотног народног трибуна. Тиме је приграбио огромну, скоро неограничену власт и то на неограничено време.

Диктатор је именован од стране Сената. Иако је требало да буде проглашен од стране конзула то управо са Сулом и Цезаром није био случај. Први је сам себе прогласио за диктатора, а другог је прогласио претор. Сула је том приликом добио имунитет не само за своје будуће акте него и за све своје прошле акте. Право живота и смрти, право на конфискацију имовине, колонизацију, право да оснива и руши градове, да по својој вољи додељује и одузима краљевства (Plutarch 33, 1). Зар су било коме потребна већа овлашћења?

Цезаров политички програм и практично деловање *Правно-политичке мере*

Његов политички програм има два колосека. Један се може назрети кроз правно-политичке мере, модерним речником, уставног карактера и кроз поступке према својим савезницима и према својим политичким противницима. Други се може назрети кроз његове јавне наступе и говоре. Наравно ова два колосека се уско преплићу.

Док је био војни трибун, што је била прва функција која му је по повратку у Рим поверена гласањем народа, како наводи Светоније, ватрено се борио да се поврати власт народних трибуна. То је функција чију је моћ Сула значајно умањио (Suetonius 5, 1).

Цезар је, пошто је први пут постао диктатор, вратио оне које је Сула прогнао. Вратио је грађанска права деци оних који су страдали у Сулино време, снизио камате и тиме олакшао терет дужницима. Предузео је пар других јавних мера сличног карактера и абдицирао је у року од једананест дана. Сам је себе прогласио конзулом као и свог колегу Сервилија Исарика и кренуо је у војни поход (Plutarh 37, 2).

Након успешних похода вратио се у Италију, у Рим, на крају године за коју је по други пут именован за диктатора. Иако та функција никада раније није трајала читаву годину (Plutarh 51, 1), већ као што је познато само шест месеци. Из овога се већ назриру некакви обриси могуће тежње за успостављањем своје врховне и неограничене власти.

Након тога је проглашен за конзула за следећу годину. Људи су се бунили, наводи Плутарх, јер је пошто су се Цезарови војници побунили и пошто су убили двојицу људи преторијанског ранга, Галбу и Косконија, он те војнике осудио само толико да их је назвао грађанима уместо војницима. Затим је сваком човеку дао по хиљаду драхми и много земље у Италији. Био је клеветан и због Долабелиног лудила, Амантијеве похлепе, Антонијевог пијанчења и због чињенице да је Корфиније изменио и преуредио Помпејеву кућу јер није била довољно добра за њега. Због свих ових ствари Римљани су били незадовољни. Али, због политичке ситуације, иако је сам Цезар знао за све то и није то одобравао, био је приморан да користи такве помоћнике и да их не кажњава (Plutarh 51, 1-4). Ово ипак личи на слабо уверљиво оправдање које износи Плутарх. Ипак је вероватно да званично, ни у Плутархово време, није било пожељно баш за све критиковати Цезара с обзиром да је први принцепс био

његов усвојеник и његов политички наследник који је довршио пројекат који је Цезар започео. Пројекат стварања Империје.

У сваком случају, Плутарх извештава да су Римљани морали да попусте пред Цезаром и његовим успесима и да су прихватили монархију као спас од зала грађанских ратова те су Цезара именовали за доживотног диктатора. Ово је, треба признати, наставља Плутарх била тиранија, јер је поред елемента неодговорности, сада преузела и елемент трајности (Plutarh 5, 1). Ово стање није дуго потрајало јер је Цезар убрзо убијен за време мартовских ида 44. године пре Христа.

Међутим, поред функције диктатора битна полуга Цезарове политике, а пре тога сваке популистичке политике, је била и магистратура народног трибуна.

Сам Цезар је волео да истакне како је његова намера у грађанском рату била и да народним трибунима врати достојанство, *ut tribunos plebis in ea re ex civitate expulsos in suam dignitatem restitueret* (Caesar, I, 22).

Цезар воли да понови како су пре њега безобзирно ограничавана права народних трибуна (Caesar, I, 32).

Он се нуди као заштитник права народних трибуна (*Iniuriam in eripiendis legionibus praedicat, crudelitatem et insolentiam in circumscribendis tribunis plebis*). Цезар каже да жели да има примат и у правди и једнакости (*sic iustitia et aequitate velle superare*). Правда и једнакост, два повезана принципа на која популизам воли да се позива јер су уско везана за већину у бирачком телу. Правда без једнакости не иде, а једнакост је у основи популизма. У сваком случају, Цезар је у праву, никада не треба избегавати иницирање преговора. И у томе треба показати иницијативу, јер је свака иницијатива предност за иницијатора. То је корак који он креативно покреће. Путем ових принципа Цезар је заобилазио све званичне институције (Траиловић 2012, 68). Тачније, управо му је моћна трибунска полуга прилично служила за то. Зато је толико и брани.

Цезар је имао круг својих најближих сарадника у којем је посебно место заузимао Марко Антоније. Барем оно што се десило након убиства Цезара сугерише такво нешто. Да није било њега усмена на Цезара би била избрисана а можда и тековине његове унутрашње политике. У сваком случају, они који су са самим Цезаром спроводили ту политику као његови блиски сарадници би вероватно завршили као и сам вођа.

Цезар је протежирао Марка Антонија да добије свештеничку службу. У то време Марко Антоније је био квестор, и Цезар га

назива својим квестором (*M. Antoni quaestoris sui*). Цезар овде употребљава типичну популистичку терминологију. Каже како је упутио Марка Антонија да се бори против моћи неколицине (*tum acriter contra factionem et potentiam paucorum*). Дакле, он се са својим сарадницима, по свом казивању, бори против устаљене елите која нема већину у гласачком телу (видети Caesar, VIII, 50).

Цезар отворено пише како је преко реда унапређивао појединце на које се ослањао у вршењу власти. Тако наводи да је уредио да се извесна два брата, која су Цезару била од нарочите користи, Рауцил и Его, ван реда уврсте у Сенат, *eos extra ordinem in senatum legendos curaverat* (Caesar, III, 59).

У својим Грађанским ратовима, Цезар исцртава своје виђење свеукупне кризе. Он је за противника имао Помпеја. Сазнајемо да је још Сула успео да трибунску власт као основну поплугу популистичке политике сузбије, али да није сузбио право трибуна на интерцесију. Онда сазнајемо да је Помпеј, како Цезар каже, оружаном силом сузбио то право. Цезар, поред тога, истиче како су чак војници тринаесте легије спремни да од увреде бране свога заповедника (императора), тј. Цезара и своје плебејске трибуне (Caesar, I, 7). Из овога је врло јасно колико су се популари ослањали на функцију народног (плебејског) трибуна.

Јавни говори

Када је реч о јавним говорима мора се приметити да је он, од самог свог повратка у Рим, након Сулине смрти, користио сваку прилику да истакне и оправда своје амбиције.

Тако је када је обављао функцију квестора на сахрани своје тетке Јулије рекао следеће:

Quaestor Iuliam amitam uxoremque Corneliā defunctas laudavit e more pro rostris. Et in amitae quidem laudatione de eius ac patris sui utraque origine sic refert:

«Amitae meae Iuliae maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus coniunctum est. Nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges, quo nomine fuit mater; a Venere Iulii, cuius gentis familia est nostra. Est ergo in genere et sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent, et caerimonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.»

In Corneliae autem locum Pompeiam duxit Quinti Pompei filiam, L. Sullae neptem; cum qua deinde divortium fecit adulteratam opinatus a Publio Clodio, quem inter publicas caerimoniae penetrasse ad eam muliebri veste tam constans fama erat, ut senatus quaestionem de pollutis sacris decreverit (Suetonius 6, 1-2).

Дакле, породица његове тетке Јулије, са мајчине стране, вуче порекло од краљева, а са очеве стране потичу од бесмртних богова. Од Анка Марција потичу краљеви Марцији чије је име носила Јулијина мајка. Сам пак генс Јулијеваца, коме је Цезар припадао, потиче од богиње Венере. Тако да је на страни Цезара била не само неповредивост краљева, који су најмоћнији међу људима, него и поштовање које се дугује боговима, под чијом су моћи краљеви.

Јулија је била жена истакнутог популара Гаја Марија који је био страشان непријатељ оптимата. Овај Цезаров говор је тиме био бацање рукавице у лице оптиматима. Гај Марије је водио Први грађански рат против Корнелија Суле као представника оптимата. Спровео је чувену реформу војске. Створио је професионалну војску. Повећао је обухват регрутације тако што је војску учинио привлачном за најсиромашније грађане, пролетере. Они би добијали редовну плату и након одслужења војног рока добијали би земљу као услов за мирну пензију. Наравно, и ратни плен је оно што је за војнике било врло примамљиво. На тај начин је војска постала врло значајан и легитиман политички чинилац који је омогућио популарима да завладају Римом. Тим механизмом је војска бивала одана успешним војсковођама који су били у стању да обезбеде велики ратни плен и да својим политичким утицајем омогуће одговарајућу расподелу земље ветеранима. Маријеве реформе су омогућиле стварање војске одане својим војсковођама а не Сенату.

Цезар је био успешан војсковођа. То му је донело велику популарност код војске, међу легијама. За разлику од претходних политичара, као што су били Марије и Сула, он није спроводио проскрипције. Чак је вратио прогнане и деци страдалих у прогонима повратио сва грађанска права. Није волео проскрипције вероватно због тога што је у својој младости и сам био жртва Сулиних проскрипција. То је очигледно оставило велики печат на његово сећање и понашање.

За време Сулине немилости био је приморан да се крије, да сваке ноћи мења скровиште и да се подмићивањем спасава од његових агената. Захваљујући Весталкама и његовим рођацима Мамерку Емилију и Аурелију Коти добио је опроштај од Суле (Suetonius 1, 2).

Цезарова милост и путеви Империје

Светоније каже следеће:

Moderationem vero clementiamque cum in administratione tum

in victoria belli civilis admirabilem exhibuit. Denuntiante Pompeio pro hostibus se habiturum qui rei publicae defuissent, ipse medios et neutrius partis suorum sibi numero futuros pronuntiavit. Quibus autem ex commendatione Pompei ordines dederat, potestatem transeundi ad eum omnibus fecit (Suetonius 75, 1).

Дакле, Светоније истиче Цезарову милосрдност током грађанског рата. Помпеј је супротно од Цезара објавио да сматра непријатељима оне који нису бранили Републику. Цезар је пак објавио да ће оне који су били неутрални убројати у своје. Дозволио је да они које је по Помпејевој препоруци поставио на одговарајуће функције слободно пређу код Помпеја.

Цезар није узвраћао осветом према војницима који су се борили на супротној страни за разлику од његових ривала који би поубијали Цезарове војнике. У бици код Фарсале је затражио да се поштеде грађани: *Acie Pharsalica proclamavit, ut civibus parceretur, deincepsque nemini non suorum quem vellet unum partis adversae servare concessit* (Suetonius 75, 2). Тако ни један са супротне стране није погинуо осим у борби. Једино су након борбе страдали Афраније и Фауст и млади Луције Цезар, а верује се да ни они нису ликвидирани вољом Цезара него су се прва двојица побунила након добијеног помиловања. Он је окрутно поступио само према Сулиним ослобођеницима и робовима које је мачем и огњем спалио и побио је чак и звери које су биле припремљене за забављање народа (видети Suetonius 75, 3).

На први поглед, за римске грађане који нису били на његовој страни је имао разумевања, али не и за њихове ослобођенике. То је ипак једна лукава порука. Шта је један грађанин наспрам већег броја својих ослобођеника и својих робова? Управо се моћ римских грађана огледа у већем броју себи подређених људи (Вујовић 2017б). Он је том мером заправо претио да усиса ту моћ, а да није морао физички да их ликвидира. Преко страха код туђих ослобођеника и робова је лако могао да успостави моћан механизам којим их је окретао на своју страну у сваком будућем неизвесном сукобу. Цезар је као прави популиста схватао моћ масе.

Светоније каже да је Цезар чак последње године своје власти дозволио свима које још увек није помиловао да се ипак врате у Италију и да задрже магистратуре и заповедништво над војском. Затим је обновио статуете Суле и Помпеја које су биле уништене од стране плебса. Након тога, ако би против њега била скована каква завера или би биле изречене клевете више је волео да те људе спречи него да их казни (Suetonius 75, 4). Није више обраћао пажњу на

откривене завере и на ноћна окупљања. Једино би објавио да зна за то и сматрао је да је довољно да се изда јавно упозорење о томе како се такво понашање не би понављало. Подносио је нападе на свој углед који су вршени у књигама и путем увредљивих песама (Suetonius 75, 5).

Цезар је очигледно приметио да такво његово поступање врло добро делује на плебс и на обичне људе који су гинули у тим немилосрдним обрачунама у грађанским ратовима. Сигурно је увидео да је народ уморан од тих борби од којих нема никакве користи већ само штету. Међутим, Цезар је, као што смо видели, опраштао и вођама из супротног табора. Претпостављамо да је, као и у наведеном поступању са туђим ослобођеницима и робовима, сматрао да ће бити довољно да оптимате одвоји од масе како би их учинио безбедним и како би морали да следе његов пут. Као што је преузимао све старе републиканске функције и само их перпетуирао у својим рукама, тако је настојао да преузме све остале стазе и стазице које су створиле претходне генерације у свим најбитнијим аспектима друштвених односа.

Сличан метод, али у глобалним оквирима, користе и данашње Сједињене Америчке Државе. Оне су у својој намери да остваре улогу најмоћније војне и политичке силе света преузеле стазе свих претходних империја. Јефтиније је и лакше да преузмеш стазе које већ постоје него да ствараш нове. Једино када осете да, и поред тога што су то урадили, у појединим најзначајнијим деловима света почињу да губе утицај, онда начине неки потпуно нов корак. Као што је то учинила Трампова администрација признањем Јерусалима за главни град Израела и измењеном политиком коју је након тога почела да спроводи.

Што се Цезарове политике тиче, видимо ипак, по томе што су учествовали у планирању, припреми и извршењу његовог убиства, да му оптимати које је поштедео освете, најблаже речено, уопште нису били захвални. То је вероватно због тога што су видели да је тиме стицао још више популарности у масама. Зато су и говорили током ковања плана за убиство Цезара да га треба што пре елиминисати док не увећа свој утицај и своју моћ. То је очигледно била беспштедна борба за моћ. Ту је моћ била на првом месту, а не грађанин Рима. Због тога су многи у току грађанских ратова и прекршили свете законе Рима, па тако и сам, ватрени заговорник Републике, Цицерон. Зар Цицерон није убио римског грађанина без суда?

Недовршен пут ка круни и неповерење

Како би поразили Цезара оптимати су морали да светину подсети на потребу да се сачувају свете предачке традиције. То су конзервативне вредности за које се Сенат борио и чијим се заштитником, по природи ствари, сматрао. Цезара је требало представити као рушитеља тих светиња и самим тим као страни елемент у римском политичком организму. Елемент који треба одбацити.

Супротно тим настојањима, Цезар је проглашен за Оца отаџбине (*Patris patriae*).

Међутим, по мишљењу присталица сенаторске опозиције, он је починио увреду која је показала очигледан презир према Сенату. Наиме, у току тзв. Латинског фестивала, или Латинских ферија, неко је на његову статуу поставио ловоров венац са белом траком и када су народни трибуни наредили да се то скине са статуе и да се онај ко је то поставио одведе у затвор, Цезар их је оштро укорио и лишио их функција (Видети: Suetonius 79, 1). Од тога доба он више није могао сачувати себе од уверења да има нечасну тежњу да приграби наслов рекса, краља, иако је јавно говорио да је Цезар, а не краљ (Видети: Suetonius 79, 2). У сваком случају оптимати нису мировали па су кружиле гласине да је намеравао да се пресели у Илијум или Александрију и да са собом пренесе државна средства, да оптерети и исцрпи Италију наметима и да контролу над Римом препусти својим пријатељима. Причало се и да ће на следећем заседању Сената бити објављено да Цезару треба дати титулу краља јер је у Књигама судбине записано да Парте може да покори само краљ (Видети: Suetonius 79, 3). Све ово је навело заверенике да пожуре у реализацији плана и да избегну да морају да пристану на такав предлог. Из Светонијевог извештаја изгледа да су успели и светину да убеде у потребу да се супротстави таквим Цезаровим намерама и поступцима (Видети: Suetonius 80, 1). Створено је уверење да се Цезар окренуо од Рима и Италије, да се одродио.

Тако је приликом пријема пегрину (странаца) у Сенат постављен натпис: *Bonum factum: ne quis senatori novo curiam monstrare velit* (Видети Suetonius 80, 2.). Дакле, добар поступак је да нико не пристине да новопеченом сенатору покаже Сенат. Бојкот Цезаровог уплива у Сенат.

Била је певана песма: *Gallos Caesar in triumphum ducit, idem in curiam; Galli bracas deposuerunt, latum clavum sumpserunt* (Видети Suetonius 80, 2). Превод: Цезар је у тријмфу довео Гале, довео их

је до сенатске куће. Гали су скинули панталоне и узели пурпурне тоге (*latum clavum*).

Дакле, Цезарова политика стварања Империје је подразумевала уважавање потребе да се и покорени уврсте у државне структуре, па и у политички још увек врло утицајан орган власти. Изгледа да је то сматрао важним предусловом да државу доживљавају као своју *res publica*, да се асимилију. Међутим, сенаторска опозиција је то представила као опасност по саму државу.

Увек треба имати у виду да су три последња римска краља била етрурског, дакле неримског и нелатинског порекла. Наведеном пропагандом се очигледно ишло на то да се укаже да је Цезар поново доводио странце на власт, да је Цезар архинепријатељ.

Тиранином је очигледно сматран неко ко руши отачке традиције и зато му је потребно ослањање на странце. То и јесте логично да само неко ко не осећа да припада народу којим влада може да не воли тај народ и све његове вредности. Зато га и тиранише. Сетимо се само неких диктатора двадесетог века и њиховог односа према онима којима су владали.

Цезарови сарадници су супротно од тога имали да се изборе за другачије тумачење његове улоге. Требало је рехабилитовати Цезара.

ПОВРАТАК ЛЕГИТИМИТЕТА ЦЕЗАРА И ЊЕГОВИХ САРАДНИКА

Повратак легитимитета је учињен на доста необичан начин. Цезар није представљен као неко ко има револуционарни легитимитет. Он је у ствари представљен као политички патер фамилијас римске политичке породице. Успостављена је нека врста аналогије са улогом обичног патер фамилијаса у обичној римској породици. Очигледно је таква улога оно што је светини била свакодневица и нешто што јој је било врло блиско, па се за то могла лако везати и са тим вредностима идентификовати.

Марко Антоније је као Цезаров приближи сарадник успео да читањем наводног Цезаровог тестаментa преокрене ситуацију. Наводно је тим тестаментом Цезар управо убицама, а не некаквим странцима поклонио велико поверење. Тиме је убице након своје смрти означио као обичне незахвалнике.

Марко Антоније је преузео лучу одбране Цезаровог наслеђа. Он је схватио да је то животно важно за саме покојникове најближе сараднике. Схватио је да је на сцени борба на живот и смрт између

њих, са једне стране, и сенаторске опозиције која је ликвидирала Цезара, са друге стране. Зато је настојао да очува предање о Цезару као Оцу отаџбине, а с друге стране да заверенике и убице представи као незахвалнике који су најбољега међу Римљанима ликвидирали противзаконито, без одлуке суда и на свиреп начин. Тиме су управо они, а не Цезар, прекршили најсветије отачке законе, јер Римљанин није могао бити погубљен без одлуке суда. Дакле, Цезар није представљен као револуционар.

За разлику од сенаторске опозиције Марко Антоније је схватио да то мора бити борба без компромиса, борба до истребљења. Они нису, а он јесте схватио да је то што је у Сенату успео да их наговори на компромис врло битна етепа у њиховој елиминацији. Ту компромис у ствари није био компромис, већ први степен ка потпуној осуди убица и завереника. Осуди која је вапила за казном која је врло брзо и реализована.

Август је наставио са традицијом очувања Цезаровог наслеђа. Тако Светоније јавља да је Цезар убијен у својој педесет шестој години и да је након тога био увршћен међу богове, не само званично, већ и по уверењу обичних људи. На првим играма које је његов наследник Август приредио у част његовог проглашења за божанство, седам дана узастопно је сијала звезда која се подигла око једанестог часа. Веровалао се да је то знак да је Цезарова душа одведена на небо и зато је на његовом кипу, на његовој круни на глави постављена звезда. Просторија у којој је убијен је зазидана, а Мартовске Иде су проглашене даном оцеубиства и Сенат тада није заседао (Видети: Suetonius 88, 1).

Ни један од његових убица није живео дуже од три године након тог чина, било да је убијен било да је умро природном смрћу. Сви су били осуђени и страдали су на разне начине, наводи Светоније. Неки су страдали у бродолому, неки у борби, неки су себи одузели живот истим бодежом којим су убили Цезара (Видети: Suetonius 89, 1).

Очигледно је да се од тренутка Цезарове сахране, коју је водио лично Марко Антоније, систематски водила пропаганда о Цезару као Оцу отаџбине кога су неразумни и незахвални чланови римске политичке породице убили.

Светоније говори следеће о садржини Цезаровог тестаментa:

На захтев његовог таста Луција Пизона отпечаћен је и прочитан тестамент у Антонијевој кући. Тестамент је сачинио Цезар претходних септембарских дана у месту близу Лавикума и дао га је на чување главарки Весталки. Квинт Туберо каже да је

од свог првог конзулства па све до почетка грађанског рата Цезар имао обичај да наведе Гнеја Попмеја као свог наследника и да то прочита окупљеним војницима. Ипак је у својој последњој вољи именовано три наследника: унуке својих сестара, Гаја Октавија, на три четвртине свога имања, а Луција Пинарија и Квинта Педија да деле преостало. На крају тестаментата усвојио је Гаја Октавија. Неколико својих убица је именовано као чуваре свога сина, а Децима Брута чак је уврстио међу своје наследнике у другом степену. Народу је оставио своје вртове у близини Тибра за општу употребу и по три стотине сестерција сваком грађанину (Suetonius 83, 1-2).

Овај тестамент је Марко Антоније прочитао и приликом погребца Цезаровог тела. Светина је имала прилике да све чује. Нарочити гнев у светини је изазвало то што су тестаментом убице Цезара биле постављене за чуваре његовог сина. Тиме је чин убиства добио посебно тешку, малтене породичну димензију. Сада је испало као да су незахвална деца дигла руку на патер фамилијаса. Марко Антоније је одлично дефинисао и реализовао управо оно што је и требало да Цезарови пријатељи након убиства Цезара ураде. Требало је осудити сам чин његовог убиства као чин не само незахвалности, већ пре свега као неопростив злочин.

ПОПУЛИЗАМ И ЦЕЗАР

Популизам је релативно нов појам политичке науке. Истиче се како је ова појава настала још у деветнаестом веку (видети Ристић 2017, 4). Било како било, Цезарова политика је носила све црте тзв. класичне дефиниције популизма.¹ Цезар је преузимао цео систем у своје руке. Постојале су две трасе којима се он у том процесу кретао. Једна је војна, а друга политичка. Политички је то чинио нарочито уз помоћ магистратуре диктатора и магистратуре народног трибуна.

Као што се примећује да у модерном добу најутицајнији популисти уопште нису припадали обичном народу, него да су били врло утицајни појединци (видети: Ристић 2017, 7-8), то је био случај и у античком Риму.

Цезар је као и сваки популиста након њега изграђивао култ своје личности. Тачније, други су то радили за њега.² Он је проглашен за божанство још за живота. Сахрањен је као божанство. Обожаван је након смрти. Постао је централна имагинарна фигура око које се завртело Царство.

1 У погледу тих елемената видети Ристић 2017, 6-7.

2 О култу личности видети Симић 2021, 56-59.

Цезар је очигледно имао своје следбенике, пре свих у лицу Марка Антонија. Без следбеника ни један лидер не може да спроводи своју власт.³

Политичке промене које је спорвео Цезар, након његовог убиства очувао је Марко Антоније и омогућио је транзицију власти у оквиру Цезарове политичке групе. Транзицију ка Августу. Да није било Марка Антонија питање је како би се одигравале промене. Да није био његове вештине те транзиције вероватно не би ни било. Питање је да ли би се родила Империја, или би се римски политички систем урушио услед сталних сукоба, а тиме и римска држава.

Тако нас Апијан из Александрије обавештава на који начин је Марко Антоније објашњавао своје напоре да очува позиције себе и својих сабораца након Цезарове смрти (видети Апијан из Александрије 1991, 209). У том смислу је прво настојао и успео у томе да Цезара не прогласе за тиранина, а његово убиство за тираноубиство. У супротном би и Цезарови сарадници били сматрани сарадницима једног тиранина и као такви би заслуживали исту казну. Марко Антоније је успео да се пониште изгласане награде убицама Цезара као убицама једног тиранина. Постигнут је компромис, па Цезар није више сматран тиранином, а убице су добиле опроштај (Апијан из Александрије 1991, 208). Поред тог начелног, Марко Антоније је радио и на практичном путу. Тако је настојао и успео је у томе да убице одвоји од осталих утицајних Цезарових и својих противника као и да их одвоји од војске (Апијан из Александрије 1991, 209-210).

Чак и Октавијан Август, иако Антонијев супарник у борби за примат, с почетка зна да је и за њега добро да се Антоније сачува, јер су га се Цезарови противници и убице плашили. Без њега би Сенат превагнуо (Апијан из Александрије 1991, 212).

Марко Антоније је успео у науку да се прочита Цезаров тестамент. Тестамент је приватнопрвана установа, међутим, у датим околностима, Цезаров тестамент је постао политички тестамент. Велико је питање да ли га је он баш таквог саставио, или је све то дело Марка Антонија и његових савезника у подухвату очувања Цезаровог политичког дела. Сада, уместо од Цезарових присталица, људи су почели да осећају страх од самих атентатора. Страх се претворио у бес и они су ликвидирани.

Ако видимо које је извео ову транзицију од Цезара ка Августу, онда можемо да закључимо да су праве привилегије уживали управо они, војни другови Цезара, а не сами атентатори.

3 О следбеницима видети Nasiru et al 2021, 78.

Наравно тим правим корисницима Цезарових дела је био циљ да поглед скрену од себе на саме атентаоре. Чини се како многи теоретичари упадају у ту замку Марка Антонија и његових другова и прихватају причу о незахвалности Цезарових убица. То да је сам Цезар наводно својом вољом, по тестаменту, сваком грађанину поделио по триста сестерција, то је врло упитно. У сваком случају, и то је Марку Антонију омогућило да окрене незадовољство грађана ка атентаторима. Као што му је у том смеру помогао и остали садржај тестамента, о чему је већ говорено. Цео сукоб је политичког карактера и он се у ствари и одвијао на том плану. Марко Антоније није дозволио да сукоб испадне са тих шина. Атентатори су желели да се политичка диманзија сукоба заврши са концептом тираноубиства и да се као таква затвори управо у Сенату. То је прво што је Марко Антоније онемогућио. Све остало се надовезивало и у једној снажној бујици коју је покренуо и којом је руководио Марко Антоније, потопило је заверенике.

Цезар је на функције магистарта постављао лица која не испуњавају неопходне формалне услове. Тако је за конзула поставио младића од двадесет пет година, а било је потребно да такво лице има најмање четрдесет и три године. Сам Цезар је узурпирао надлежност скупштине. Што се тиче надлежности Сената ту није морао ништа да узурпира јер формално је Сенат доносио *senatus consulta*, правно необавезујуће одлуке. Зато није морао да улази у директан правни сукоб са њим. Али је бескрупулозно преузимао ингеренције других колективних органа и преузимао је друге инокосне функције. Том приликом није поштовао правила ни када је у питању сама функција народног трибуна.

Управо због тога су му требали саучесници. Јер прекршилац може бити безбеднији само ако уз себе има више саучесника. Што више то боље. Цезар је развалио катанце државне благајне и зато је на иначе формално најутицајније инокосне функције у држави, магистратуре, постављао оне који не испуњавају неопходне формалне услове и који су у сваком случају недорасли. Марко Антоније је наставио да користи могућности које је таква политика нудила и тиме је омогућио транзицију од Цезара ка Августу.

Упоредо са јачањем своје власти, Цезар је спроводио обимну колонизацију. Насељавао је римске грађане у провинцијама. Три четвртине тих колонија је било основано у тзв. Западним провинцијама.⁴ То је био врло ефикасан начин за држање територија под контролом.

4 О тој колонизацији видети Scheidel 2004, 11.

Цезар је био познат по томе што је умео да опрости љутим политичким противницима. Ако се боље погледа он је опраштао нарочито млађим противницима. Био је изгледа убеђен да ће их лако окренути на своју страну ако их изведе на аутостраде империјалне власти у настанку. Као да је сматрао да ће им ти нови путеви, са великим могућностима које нуде, отворити шире видике и да ће заборавити на узане улице Републике.

Популизам се данас одређује као појава без јасних идеолошких опредељења (Траиловић 2012, 69-70). Било како било, Цезар није нашао адекватну маску за своју врховну власт. Није нашао оправдање за њу. Тај процес је завршио тек Август уз помоћ традиционалног концепта патер фамилијаса који је проширио на ниво целе државе. Тиме је тај концепт добио адекватну политичку, идеолошку димензију (видети Вујовић 2017а).

ЗАКЉУЧАК

Може се рећи да је Цезар убијен јер је пробудио демоне из колективног несвесног. Пробудио је сећање на задњег краља Тарквинија Охолог. Барем су се оптимати потрудили да то тако представе. Последња три рекса Рима су била нелатинског, етрурског порекла. Последњи од њих је био нарочито суров, као што може бити суров припадник једне етничке групе који влада другом. О томе довољно говоре двадесет и три убода ножем у Сенату. Као да је реч о убиству из страсти. Такве страсти могу да леже само у негативним сентиментима из колективног несвесног.

Светоније сумира разлоге за његово убиство. Закључује да се мисли да је злоупотребио своју моћ и да је праведно убијен. Прихватио је претеране почести као што су непрекидно конзулство, доживотна диктатура и цензура јавног морала, исто као и наслов Императора, назив Оца отаџбине, статусу међу краљевима. Дозволио је да му се одају почести које су превеликог карактера да би их носио смртни човек. Тако су прављене његове статуе међу статуама богова у храмовима, један месец је назван његовим именом. Није било почести, каже Светоније, коју није примио или доделио по својој неспутаној вољи (Suetonius 76, 1).

Цезару није било довољно да постане неспутани световни владар него је желео и да се пресели у вечност, да га славе као једног од бесмртних богова.

Међутим, управо све то за шта га оптужује Светоније је била политика коју је успешно реализовао Август и коју су следили сви римски императори, а формално ју је заокружио Диклецијан са званичним називом *Dominus et Deus*, господар и Бог. Август није наишао на осуду захваљујући транзицији коју је омогућио Марко Антоније.

Цезар није понудио адекватан, прихватљив дизајн своје власти. Зато је убијен и то управо од оних за које је сматрао да ће бити опијени могућностима које нуди империјална власт у настанку. Можда су они у ствари видели колико је моћи зграбио за себе, па су се уплашили да би његова наклоност према њима могла да се промени из било ког разлога. Можда су се зато бојали концентрације све власти у његовим рукама.

У сваком случају, тако и данас да аутомобил нема прихватљив дизајн, да људи уместо тог дизајна стално пред очима имају голи систем зупчаника премазаних уљем путем кога се покреће, они не би ни сели у ауто. Та метална монструозност те машине би их натерала да размишљају о свим последицама које она носи са собом. Зато им се нуди прихватљив дизајн. Јер ауто није тај систем зупчаника, он је идеја. Платон је у праву, само су идеје око нас. Исто тако и власт је идеја. То је Цезар занемарио и зато је изгубио додир са реалношћу. Зато је убијен.

Не би се могло рећи да је Рим имао идеју о себи као некој универзалној Светској држави. Он није имао такву мисију. Јесте имао неке елементе идеје о себи као својеврсном центру света која је изражена у максими: Сви путеви воде у Рим. Међутим, универзална идеја је дошла до изражаја тек након прихватања хришћанства као доминантне религије од стране Константина Великог. Хришћанство је имало универзалну мисију за коју је римска држава настојала да се веже и да за њу веже своје политичке универзалистичке тежње. Рим пре тога једноставно није могао да понуди универзалне вредности него је некако настојао да се прикаже као њихов евентуални носилац тако што је божанства побеђених доносио у Рим. Као да је покорвањем заједница које су штитила та божанства покорио и њих. Чак и у погледу религије Рим није могао да размишља ван војних категорија надређености и подређености. Рим је са собом носио такозвани *Pax Romana* који је, давно је било примећено, у ствари предствљао пустош након крвавих ратова из којих је излазио као победник.⁵

5 О хегемонији и светској држави и светском миру у данашње време видети Кондилис 2021, 103. Кондилис закључује да се сан о светској држави може остварити само путем

Како би идеолошки дефинисао и успоставио своју неупитну врховну императорску власт, чини се да Цезар није схватао да треба да се послужи искључиво категоријама које би разумели и прихватили сами римски грађани, а не и остали покорени становници Империје.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Вујовић, Огњен. 2017а. „Император као отац политичке заједнице – контролом паганских ритуала и њиховим наметањем против хришћанства“, *Црквене студије* 14: 233-245.
- Вујовић, Огњен. 2017б. „Асимилација и право грађанства – Проширење породице и проширење римске политичке заједнице као два нераздвојна и комплементарна процеса“, *Политичка ревија* 52 (2): 193-220. DOI: 10.22182/pr.5222017.12.
- Кондилис, Панајотис. 2021 „Светске силе и Свестка држава“, у „Посебно издање 2021“, *Српска политичка мисао* 22 (1), посебно издање, Душан Достанић (ур.): 99-106. DOI: 10.22182/spm.specijal 2021.7.
- Ристић, Ирена. 2017. „Дефинисање популизма: проблеми и изазови“, у *Популизам*, Зоран Лутовац (ур): 3-14. Београд: Институт друштвених наука, Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење.
- Симић, Саво. 2021. „Успостављање култа личности у Северној Кореји и Народној Републици Кини: Упоредна анализа два модела власти“, *Политичка ревија* 69 (3): 55-72. DOI: 10.22182/pr.6932021.3.
- Траиловић, Драган. 2012. „Популизам као фактор слабљења демократских капацитета политичких институција Србије“, *Политичка ревија* 32 (2): 65-82. DOI: 10.22182/pr.3222012.4.
- Аријан из Александрије. 1991. *Rimski građanski ratovi* (preveo sa grčkog jezika Bogdan M. Stevanović), Београд: Dereta.
- Berger, Adolf. 1953. “Encyclopedic Dictionary of Roman Law.” *Transactions of the American Philosophical Society* 43 (2): 333–809. DOI: 10.2307/1005773.
- Gaius Iulius Caesar, *De Bello Civili*. Последњи приступ 20.01.2022. <https://www.thelatinlibrary.com/caesar/civil/bc1.shtml>
- Gaius Iulius Caesar, *De Bello Gallico*. Последњи приступ 20.01.2022. <https://www.thelatinlibrary.com/caesar/gallic/gall8.shtml>

крвавих конфликта. Видимо да је тако било и у Риму: сан о *Pax Romana* се могао остварити само путем крвавих конфликта.

- Ibrahim Mohammed Nasiru, Usman Salisu Ogbo, Abdullahi Abdullazeez Osuwa and Olawale Olufemi Akinrinde. 2021. "Challenges of Leadership and Followership in Nigerian Governance Architecture: an analytical review", *Политичка ревија* 69 (3): 73-86. DOI: 10.22182/pr.6932021.4.
- Plutarh, *The Parallel Lives*. Последњи приступ 15.02.2022. <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Lives/home.html>.
- Scheidel, Walter. 2004. "Human Mobility in Roman Italy, I: The Free Population." *The Journal of Roman Studies* 94: 1–26. <https://doi.org/10.2307/4135008>.
- Suetonius, *De vita Caesarum*. Последњи приступ 19.02.2022. <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars>
- Titus Livius, *Ab Urbe Condita*. Последњи приступ 02.02.2022. <http://www.thelatinlibrary.com/livy/liv.2.shtml>.

Ognjen Vujović

Faculty of Law, University in Priština - Kosovska Mitrovica

POPULISM AND THE BIRTH OF EMPIRE - CAESAR AND HIS POLITICAL LEGACY

Resume

Cesar's political program had two directions. One of them could have been perceived through legal political measurement, speaking in modern language, constitutional character, and through acts against his political opponents. The other one could be perceived through his public performance and speeches. These two directions are closely interactive. In order to define and establish his unquestionable supreme imperial authority, it seems that Caesar didn't understand he should exclusively use categories which could be understood and accepted by Roman citizens, but not by other inhabitants of Empire. This process was successfully finished by his political comrades. Special place amongst them takes Marcus Antonius. In this study, the process of forming the Empire will be represented. This process was started up by Caesar. For political analyses were also used conclusions which nowadays literature offers on elements of populism in ways of means of political science.

Keywords: Caesar, populism, Empire, populares, optimates.*

* Овај рад је примљен 1. фебруара 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. фебруара 2022. године.